

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, 2012-2014 arasında düzenlenen bir dizi konferansta sunulan tebliğlerin ve yapılan konuşmaların derlenmiş halidir. Yurtiçi ve yurtdışından akademisyenlerin yanı sıra, Türkiye'nin Müslüman olmayan cemaatlerine mensup, kitabın konusu olan alana dair bilgi ve birikimi olan pek çok kişinin konuşmacı olarak yer aldığı bu konferanslarda tartışılan sorunlara dair bir başvuru kaynağı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.

Söz konusu konferanslar şunlardır:

- “Türkiye’de Dini Azınlıklar: Temsiliyet ve Kurumsallaşma”
11 Ekim 2012, Galatasaray Üniversitesi
- “Gayrimüslimler ve Tüzel Kişilikleri: Sorunlar ve Haklar I”
13 Mayıs 2013, Ankara Üniversitesi
- “Gayrimüslimler ve Tüzel Kişilikleri: Sorunlar ve Haklar II”
30 Ocak 2014, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Kitapta yer alan yazıların bir kısmı, konferans oturumlarında yapılan konuşmaların deşifre edilmiş dökümleridir. Bu metinler yazılı hale getirilirken, okuma kolaylığı ve anlaşılabilirlik sağlamak üzere bazı müdahalelerde bulunuldu. Bazı konuşmacılar ise tebliğlerini kendileri yazılı hale getirdi. İngilizce ve Fransızca sunulan tebliğler kitap için Türkçeye çevrildi.

Konuşmaları deşifre eden Norayr Olgar ve Arno Kalaycı’ya;
çevirileri yapan Damla Kellecioğlu’na teşekkür ederiz.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy’un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay’ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*’ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

YOK HÜKMÜNDE
Müslüman Olmayan Cemaatlerin
Tüzel Kişilik ve Temsil Sorunu

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z.
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UUUU 162

Yok Hükmünde
Müslüman Olmayan Cemaatlerin
Tüzel Kişilik ve Temsil Sorunu

Editör
Rober Koptaş
Bülent Usta
Kapak Tasarımı
Aret Gıcır

© 2016. Aras Yayıncılık
ISBN 978-605-5753-62-7

Baskı
Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

İstanbul, Nisan 2016

YOK HÜKMÜNDE
Müslüman Olmayan Cemaatlerin
Tüzel Kişilik ve Temsil Sorunu

Kişilik, hukukta “var olmak” demektir. Gerçek ya da tüzel kişiliğiniz yoksa, hukuk âleminde yoksunuzdur. Karar alamazsınız, sizin adınıza başkaları karar alır. Aldığı kararları da size bildirmek zorunda değildir. Hukuken tanınan hiçbir hakkınız yoktur. Hakkınızı arayamaz, dava açamazsınız. Para alamaz, harcayamaz; taşınmaz satın alamaz, kiralayamaz, kira ödeyemez, kimseyle sözleşme yapamazsınız. Personel istihdam edemez, yardım alamazsınız. Yaptığınız hiçbir şey, hiç kimseyi bağlamaz. Patrikhanelerin binaları, kendilerine ait değildir. Yardım toplama, dini ve idari personelin maaşını verme hakları yoktur. Hiçbir resmi program, konferans, seminer düzenleyemezler. Dini ve sosyal organizasyonlar yapamazlar. Milyonların gönlünde vardılar, ama ülke dışında hak ettikleri itibarı gördükleri halde, Türkiye’de yokturlar. Bu büyük dini kurumlar, tüm faaliyetlerini başkaları üzerinden, muvazaalı olarak yapmak zorundadırlar. Muvazaalı yapılan işlem, hukuk âleminde **yok hükmindedir**. Patrikhanelerin, Hahambaşılığın ve cemaatlerin tüzel kişiliklerinin tanınmaması, onları tam anlamıyla yok saymaktır.

İçindekiler

SUNUŞ: <i>Neden Yok Hükmünde?</i>	
Yok Hükmünde Olmamak Adına <i>Laki Vingas</i>	13
Millet-i Hâkime ve Millet-i Sâdika... <i>Toros Alcan</i>	23
Merhume ve Merhumları Bağışlarından... <i>Rita Ender</i>	26
Bir Özgürlük Sorunu <i>Turgut Tarhanlı</i>	26

GİRİŞ: <i>Günümüz Avrupa Hukuku'nda Dini Gruplar...</i>	
AİHM İctihadına Göre... <i>Emre Öktem</i>	47

I. TARİHSEL BAKIŞ

Osmanlı Döneminde Cemaat Nizamnameleri <i>Aylin Koçunyan</i>	71
Tüzel Kişilik Meselesi ve Geçmiş Deneyimler <i>Elçin Macar</i>	81
Cemaatlerin Tüzel Kişilikleri <i>Ester Zonana</i>	89
Cemaat Vakıflarının Tüzel Kişilikleri <i>Setrak Davuthan</i>	96

II. YAŞAYANLARIN TANIKLIĞI

Ermenilerin Temsiliyet Sorunu <i>Luiz Bakar</i>	105
Süryanilerin Sorunları Çok Katmanlı <i>Tuma Çelik</i>	110
Yahudiler ve Temsiliyet <i>Yakup Barokas</i>	113
Ekümenik Patrikhane'nin Tüzel Kişilik Sorunu <i>Foti Benlisoy</i>	120
Her Cemaatin Bir İç Yönetmeliği Olmalı <i>Sebu Aslangil</i>	128
Yeni Bir Nizamname Yapalım <i>Yuda Reyna</i>	134
1936 Beyannamesi'nin Hikâyesi <i>Baskın Oran</i>	137

III. SOMUT ÖRNEKLER

Tapu İşlemlerinde Karşılaşılan Zorluklar <i>Eren Çelikel</i>	143
Büyükada Rum Yetimhanesi <i>Cem Murat Sofuoğlu</i>	148
Sanasaryan İş Hanı <i>Ali Elbeyoğlu</i>	154
Süryani Anaokulu <i>Haluk Eldem</i>	160

IV. DÜNYA NEREDE BİZ NEREDEYİZ?

AIHS 9. Madde Bağlamında Haklar <i>Christoph Grabenwarter</i>	167
İnanç Gruplarının Tüzel Kişiliği... <i>Mine Yıldırım</i>	176
Karşılaştırmalı Bir Analiz <i>Yannis Ktistakis</i>	184
Yunanistan'daki Azınlıklar <i>Yannis Ktistakis</i>	191
Fransa'da Dini Azınlıklar ve Kurumsallaşma <i>Samim Akgönül</i>	196
Venedik Komisyonu Raporu Işığında <i>Ergun Özbudun</i>	203
Türkiye Avrupa'daki En Kapalı Ülke <i>Levent Korkut</i>	208

V. RESMİ TEMSİLCİLER NE DİYOR?

Avrupa Birliği Bakanlığı <i>Alaattin Büyükkaya</i>	215
Vakıflar Genel Müdürlüğü <i>Adnan Ertem</i>	220

SONSÖZ NİYETİNE: İki Profesörden İki Bakış

Temsil, Karşı Temsil ve Gayrimüslimler <i>Arus Yumul</i>	229
Hukuk Devleti İlkeleri Işığında <i>Hüseyin Hatemi</i>	238
Yazarlar	244
Dizin	251

SUNUŞ

Neden Yok Hükmünde?

“Yok Hükümünde” Olmamak Adına

LAKİ VINGAS

2008 tarihli 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun verdiği imkânla Cumhuriyet tarihinde ilk kez “Cemaat Vakıfları Temsilcisi” olarak seçildiğim Vakıflar Meclisi'nde 2008-2014 yılları arasında görev sürem boyunca, 166 vakfı temsil ederek çok önemli ve değerli deneyimlere şahit oldum. Benim için ulvi olan bu göreve, ilk kez 28 Aralık 2008'de, ikinci kez Aralık 2011'de, cemaat vakıflarımızın oyu ve cemaatlerimizin teveccühü ile getirildim. Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez yaratılan, çok onurlu ve mesuliyetli bu görev, yalnızca Vakıflar Meclisi'ne katılmaktan ibaret değildi, bundan çok daha fazlasıydı. Bu sebeple, bizler de bu mesuliyet bilinci ile cemaat vakıflarımızı ve cemaatlerimizi meşgul eden konuların gündeme getirilmesi için çabaladık. Toplumlar ve kurumlar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, yıllardan beri kemikleşmiş olup cemaatlerin gelişimini engelleyen reflekslerin giderilebilmesi için tartışma platformları oluşturmaya gayret gösterdik. Müzakere etme ve empati kurma yolu ile sonuç yaratmaya çalıştık.

Görev sürem zarfında, gayrimüslim toplumlar (Rum, Ermeni, Musevi, Süryani, Katolik, Protestan, Bulgar, Keldani, Gürcü) ve bu toplumların vakıfları olan cemaat vakıflarını doğrudan etkileyen kimi süreçlerin ne kadar sıkıntılı ve meşakkatli olduğu konusunda ister istemez derin tecrübeler edindim. Cemaat vakıflarının taşınmazlarının iade edildiği süreçlerde yaşanan çıkmazların, cemaatlerin karşı karşıya kaldığı haksızlıkların, kendi iradeleri dışında alınan kararların tek bir nedeni vardır. Bu neden de hukuki statüye sahip olmamalarıdır. Cemaatlerimizin ve dini kurumlarımızın tüzel kişiliği, vakıflarımızın hukuki yapısı, tartışılmaya son derece açıktır ve bu tartışma ortamına da acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, 150 yıldan

beri faaliyet gösteren Latin Katolik cemaatine ait hastaneler, huzurevleri ve ibadethanelerin tüzel kişilikleri tanınmadığı için vermiş oldukları hizmetlerde büyük sorunlar yaşanmaktadır. Kaldı ki, faaliyet gösterdikleri alanlar, tamamen insana ve maneviyata dönüktür.

Uluslararası hukuk açısından ele alındığında da, tüzel kişiliğin örgütlenme özgürlüğü 21. yüzyılda bir zorunluluktur. Mülkiyet hakkı, örgütlenme, din ve ifade özgürlüğü, temel insan hakkıdır. Cemaatlerimiz, uzun yıllar boyunca geçmişin sorunlarıyla boğuşarak günümüze geldiler. Varlıklarını ve ana değerlerini kaybetmemek için mücadele verdiler, anadillerini kısmen muhafaza edebildiler, zorunlu göçler yaşadılar ve demografik yapıları değişti. Cemaat hayatının en önemli halkası olan vakıflarımızda, onlarca yıldır salt varlığın sürdürülebilmesi adına büyük uğraşlar verildi.

Bilindiği üzere, Cumhuriyet'in kuruluşu öncesinde ve sonrasında daha da geliştirilmiş olan, “‘azınlık’ veya ‘gayrimüslim’, eşittir ‘yabancı’” imajı, hâlâ zihinlerde ve de vicdanlarda düzeltilmiş değildir. Geçen 100 yıla rağmen, hâlâ daha muhtelif menfi siyasi gelişmelerden, çok az nüfusa sahip olan bizler mesulmüz gibi gösterilerek, zan altında bırakılmaktayız. Asıl üzücü ve daha acı olan, bu gibi ithamlara muhatap bırakıldığımızda, devlet kurumlarının sessiz kalmayı tercih etmesidir.

“Tüzel kişilik” denince, gündeme yalnızca tarihsel olarak hafızalara yerleşmiş Rum ve Ermeni patrikhaneleri ve hahambaşılığın kişilik ihtiyaçları gelmektedir. Halbuki, Süryani patrikhaneleri, Latin Katolik kiliseleri ve kurumları, mazbut vakıflar, Protestan kiliseleri gibi asırlardan beri bu ülkede var olan toplumlar ve kurumlar da tüzel kişiliklerinin tanınmasından mahrumdur. Geleceklerini kurma, kültürel miraslarını koruma, taşınmazlarını kullanma ve koruma hususlarında ciddi tehlikeler ile başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Hukukun korumasından mahrum olan toplumların kalkınmaları, maddeten zengin olsalar bile mümkün değildir.

Tüzel kişilik eksikliğinden kaynaklanan ve bugün bir çözüm bulmak için en çok çaba sarf ettiğimiz sorunlardan biri, seçime, seçme ve seçilme hakkının kullanımına ilişkindir. Demokratik toplumlar-

da örgütlenme hakkının en temel teminatlarının başında yöneticilerinin seçimi gelir. Bu konu vakıflarımızda daima bir sorun haline gelmiş ve siyasi konjonktürlerin niyetine kalarak bir türlü sisteme oturtulamamıştır. İlk kez 2004 yılında bir yönetmelik hazırlanmış ve bu yönetmelik ile vakıflarda seçimlerin dört yılda bir yapılması öngörülmüştür. Daha sonra, 2008 yılında bu yönetmelik iptal edilmiş, ardından cüzi değişikliklerle tekrar gündeme getirilmiştir. En son olarak, Ocak 2012 tarihinde Vakıflar Meclisimiz daha mütemmim bir yönetmeliğin hazırlanması cihetine gitmiş, ancak durum günümüze kadar askıda kalmıştır.

Cemaat vakıflarımızın, seçim konusunda bu kadar yıpranıyor olmasının temel sebebi, müstakil-bağımsız birer tüzel kişilik olarak görülüyor olmalarıdır. Öyle görülmüş olsalardı, seçim şartlarını belirleyen bir tüzük veya vakfiyeleri olurdu. Devlet, derneklere ve yeni vakıflara yaptığı gibi, yalnızca seçimlerin demokratik ve kurallara uygun olup olmadığını takip ve tasdik ederdi.

Oysa tarih boyunca böyle olmamıştır. Cemaat vakıflarımız, 1940'lı yıllarda da "tek mütevellî" anlayışı ile sisteme yakın kişilerin tayini ile yönetilmişlerdir. Daha sonraki yıllarda siyasi tercih ve anlayışlara göre, 15 ile 20 yıl aralıklarla seçim yapmalarına müsaade edilmiştir. Bu durum, seçim disiplinsizliği anlayışının yerleşmesine neden olmuş, cemaatlerin konjonktüre ve şartlara uyum sağlamalarını zorlaştırmıştır.

Ayrıca, uygulanmakta olan eski yönetmeliklerdeki konular yoruma açık olduğundan, bazı seçimlerde kaos yaşanmakta ve cemaat mensupları arasında husumetlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum da sosyal dokuya gerçekten ciddi zararlar vermektedir.

Yine aynı anlayışla, bazı temel haklar ancak mahkeme kararları ile edinilmekte ve demokratik sürecin yerleşmesi gecikmektedir. Bu gecikme, vakıflarımızın amaçları doğrultusundaki hizmetlerini aksatmakta, hatta inkıtaa uğratmaktadır.

Cemaat vakıflarımızın bu kadar yıpranıyor olmasının temel sebebi, müstakil-bağımsız birer tüzel kişilik olarak görülüyor olmalarıdır. Öyle görülmüş olsalardı, seçim şartlarını belirleyen bir tüzük veya vakfiyeleri olurdu.

Medeni Kanun'un dernekler için zorunlu organ olarak gördüğü genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulları ve bunlarla oluşan sistemin cemaat vakıflarında mevcut olmaması, tüzel kişilik iradesinde belirsizlik oluşturmaktadır. Bu belirsizliği gidermek, bütün bu ihtiyaçların somutlaştırılacağı bir ana statünün (belge-vakfiye veya tüzüğün) yapılması için çalışmak zorundayız.

Çalışırken mevcut kuralları ve hukuk ilkelerini örgütlenme hakkı ile birlikte değerlendirmeliyiz. Tüzel kişiler hukuku alanında sınırlı sayı (*numerus clausus*) ilkesi geçerlidir. Sınırlı sayı ilkesi, tüzel kişilik

alanında tipe bağlılık ilkesini de beraberinde getirir.

Bu sebeple, kanunun öngördüğü tiplerdeki tüzel kişilerin yapısını değiştirmek mümkün değildir.

Ancak, gayrimüslim cemaatlerimizin demografik yapısı çok ciddi şekilde ve maalesef menfi yönde değişmiştir. Ayrıca bu toplumların fertleri geleneksel mahalle ve semt kültüründen çıkmış; şehrin farklı yerleşim yerlerinde yaşamaya başlamıştır. Dolayısıyla, 100 yıl önceki bir örgütlenme sisteminin bugün de aynen korunmak istenmesi aslında mümkün ve mantıklı değildir.

Bu gelişmeler karşısında bazı reformların yapılması elzemdir; çünkü örneğin Rum cemaati, 70'e yakın müstakil vakfı sağlıklı yönetme kapasitesine sahip değildir. Nüfus sayısı ve yaşı buna elvermektedir. Bunun için vakıflarının birleştirilerek ve böylelikle sayısı azaltılarak daha merkezi ve profesyonel yönetilmesi sağlanmalıdır. Bu ihtiyaç, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iletilmiştir.

Buna mukabil, Ermeni Katolik cemaati, eskiden ayrı ayrı tanımlanan, seçim yaptırılan, mazbata verilen yedi vakfının, Apel Oğlu Andon Vakfı altında birleştirilmiş olmasına itiraz etmiş ve aslına dönmek istemiştir, istemektedir. Bu talep de Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iletilmiştir.

Buna mukabil, Ermeni Katolik cemaati, eskiden ayrı ayrı tanımlanan, seçim yaptırılan, mazbata verilen yedi vakfının, Apel Oğlu Andon Vakfı altında birleştirilmiş olmasına itiraz etmiş ve aslına dönmek istemiştir, istemektedir. Bu talep de Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iletilmiştir.

Süryani Kadim cemaatimizin bireylerinin Mardin, Midyat gibi

*Teori ile uygulama,
birbiri ile
örtüşmemektedir.
Mardin'deki
Süryani Katolik
Patrikhanesi'nin tüzel
kişiliği olmadığından,
Patrikhane'nin
sahip olduğu bina
korunamamıştır
ya da örneğin,
Ermeni Patrikhanesi
kendi adına araba
alamazken, St. Antuan
Latin Katolik Kilisesi
araba satın alıp, bunu
kilise adına kayıt
edebilmektedir.*

şehirlerden İstanbul'a yerleşmiş olmaları da yeni ihtiyaçlar doğurmuştur. İstanbul'da ikinci bir ibadethane kurmak üzere yıllar süren yoğun çalışma ve gayretlerine rağmen halen bir netice alınamamıştır. Cismani Meclis diye adlandırılan eski uygulamalar, devlet tarafından tek taraflı olarak kaldırılmış; ancak bu meclislerin misyonlarının yerine ikame edilecek bir sistem geliştirilememiştir.

Geleneksel yapıyı bozmadan, günümüzün şartlarına göre bütün bu ihtiyaçları karşılayacak bir reform yapılması cemaatlerimizin geleceğini daha emniyetli bir hale getirecektir. Cemaatlerimizin geleceği, dini müesseseler ve kurumların tüzel kişiliğe sahip olup olmaması durumu ile de yakından ilişkilidir.

Asırlardan beri ülkemiz topraklarında var olan ve faaliyet gösteren dini kurumlar, kısmen “tebaa” statüsünde, kısmen ise “yabancı” olarak kabul edilmektedirler. Tebaa veya yabancı olarak yorumlanan bütün bu kurumlar, Osmanlı döneminde nizamnameler, ferman ve/veya vakfiyelerin tasarrufu ile yönetilmekteydiler. Cumhuriyet döneminde ise dengeler değişmiş ve bu tarihi kurumların hukuk düzenindeki yerleri tartışılır olmuştur.

On yıllar boyunca değişik uygulamalarla karşı karşıya kalan patrikhaneler, Hahambaşılık ve kiliseler, dönemin siyasi ve dolayısıyla hukuki tercihlerine maruz kalmışlardır. Cemaatlerimizin varoluşlarındaki değerleri tartışılmaz olup, tarihi yapılarının en temel kurumu olarak kabul edilen Ekümenik Rum Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi, Hahambaşılık ve Süryani patrikhanelerinin tüzel kişilikleri hep sorgulanır olmuştur. Patrikler ve hahambaşılar, eskiden “milletbaşı”, günümüzde ise “cemaat lideri” olarak muhatap alınıyor olmalarına rağmen, ait oldukları kurumların kişilikleri resmen tanımlanmış ve tanınmış değildir. Hükümetlerimiz tarafından patrik seçiminin tanınması, ruhban kıyafetinin serbestçe giyilmesi kabul edilmiş olmasına rağmen, kurumlar konusunda bir çözüm geliştirilememiştir.

Osmanlı'dan günümüze, ferman ve vakfiyeleri esas alarak vakıflarımızın tüzel kişiliğini tanımlayan 1328 (1912) Eşhas-ı Hükmiye Kanunu, 1926 Medeni Kanunu, 1936 yılında yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanunu mevcutken, Protestan ve Katolik kiliseleri için